

Ks. dr Marcin Moj, SBP 289

KOMPOZYCJE WARSTWOWE W EWANGELII MARKA

Charakterystyczne dla Ewangelii Marka jest występowanie kompozycji warstwowych¹. Badanie cech takich narracji oraz kryteriów jest ważne dla precyzyjnego wskazania fragmentów, w których Marek posłużył się tą techniką literacką. Umożliwia również znalezienie odpowiedzi na pytanie o brak kompozycji warstwowych w sekcji poświęconej drodze do Jerozolimy (8,27–10,52).

1. Fenomen kompozycji warstwowych

Ewangelię Marka wyróżnia spośród pozostałych prosty, niemalże schematyczny język. Jednak uważna lektura prowadzi do konkluzji, że niektóre z perykop są niedokończone, przerwane przez jakieś zdarzenie. Po jego zakończeniu następuje powrót do rozpoczętej narracji. Technika łączenia perykop według schematu A – B – A' charakteryzuje właśnie Ewangelię Marka. Ta technika

---

¹ Projekt naukowy *Kompozycje warstwowe w Ewangelii Marka* został zakwalifikowany do finansowania przez Narodowe Centrum Nauki w październiku 2011 roku w ramach konkursu Preludium. 25 maja 2017 r. roku na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach odbyła się obrona pracy doktorskiej o takim samym temacie. Promotorem doktoratu jest ks. dr hab. Artur Malina, prof. UŚ, natomiast recenzentami ks. prof. dr hab. Paweł Podeszwa oraz ks. dr hab. Andrzej Uciecha. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/N/HS1/00960. Planowana jest publikacja w języku angielskim artykułów poświęconych kryteriom wyznaczania kompozycji warstwowych (*Biblical Annals*) oraz o znaczeniu techniki kanapkowej dla teologii Marka (*The Polish Journal of Biblical Research*).

literacka najczęściej określana jest angielskim słowem „intercalation” (wtrącenie) bądź „sandwiching” (technika kanapkowa)².

Zastosowany przez ewangelistę zabieg zaskakuje odbiorcę, który w pozornie przypadkowo zestawionych obok siebie opowiadaniach odkrywa wzajemne powiązania. Przykładowo, Marek w 5. rozdziale Ewangelii umieszcza perykopę o przełożonym synagogi, który prosi Jezusa, aby ocalił jego umierającą córkę. Jezus idzie do jego domu w otoczeniu licznego tłumu. Narracja jest przerwana perykopą o kobiecie, chorującej na krwotok. Kobieta ta „wykorzystuje” ścisk tłumu, by niepostrzeżenie dotknąć ubrania Jezusa. Wierzy, że w ten sposób zostanie uzdrowiona. I tak się dzieje. Uzdrowienie kobiety podczas drogi do domu przełożonego synagogi opóźnia przyjsie z ratunkiem i córka Jaira umiera. Śmierć jednak nie jest przeszkodą dla Jezusa, który dokonuje cudu wskrzeszenia.

Co łączy obydwie narracje? Czy tylko „przeszkodzenie” Jezusowi przez kobietę w spełnieniu prośby Jaira? Czy można odkryć inne zależności w zestawionych perykopach?

Pomiędzy głównymi bohaterami opowiadań kobietą i córką Jaira istnieją liczne powiązania:

- obydwie postacie mają tę samą płeć;
- nie są wzmiankowane ich imiona;
- dwanaście lat choroby kobiety i dwanaście lat życia dziewczynki;

² Jako pierwszy fenomen ten został zauważony przez niemieckiego biblistę E. von Dobschütza. Por. E. von Dobschütz, *Zur Erzählerkunst des Markus*, Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche 27 (1928), s. 193-198. Ważniejsze opracowania tego zagadnienia to m.in. D.B. Deppe, *The Theological Intentions of Mark's Literary Devices. Markan Intercalations, Frames, Allusionary Repetitions, Narrative Surprises, and Three Types of Mirroring*, Eugene 2015, s. 30-94; F.G. Downing, *Markan Intercalation in Cultural Context*, w: *Narrativity in Biblical and Related Texts*, red. G.J. Brooke, J.-D. Kaestli, Leuven 2000, s. 105-118; J.R. Edwards, *Markan Sandwiches: The Significance of Interpolations in Markan Narratives*, Novum Testamentum 31,3 (1989), s. 193-216; G.M. Feagin, *Irony and the Kingdom in Mark. A Literary-Critical Study*, Lewiston 1997; R.M. Fowler, *Let the Reader Understand: Reader-Response Criticism and the Gospel of Mark*, Minneapolis 1991, s. 140-147; M. Kusio, *Theological Implications of Markan Interpretative Intercalations*, *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 68,3 (2015), s. 265-288; G.D. Miller, *An Intercalation Revisited: Christology, Discipleship, and Dramatic Irony in Mark 6.6b-30*, *Journal for the Study of the New Testament* 35,2 (2012), s. 176-195; G. van Oyen, *Intercalation and Irony in the Gospel of Mark*, w: *The Four Gospels 1992: Festschrift Frans Neirynck*, red. F. van Segbroeck, C.M. Tuckett, G. van Belle, J. Verheyden, t. II, Leuven 1992, s. 949-972; T. Shepherd, *Markan Sandwich Stories: Narration, Definition, and Function*, Berrien Springs 1993; T. Shepherd, *The Narrative Function of Markan Intercalation*, *New Testament Studies* 41 (1995), s. 522-540; G.A. Wright, *Markan Intercalations: A Study in the Plot of the Gospel*, Louisville 1985.

- czynność dotknięcia przy uzdrowieniu/wskrzeszeniu;
- wiara kobiety skutkuje całkowitym uzdrowieniem; wiara ojca dziewczynki prowadzi do cudownej interwencji Jezusa;
- obydwie określane są słowem córka (5,23.34.35).

Niektóre związki oparte są na zasadzie przeciwieństw:

- wiek (dojrzała kobieta; dziewczynka);
- kobieta wychodzi z inicjatywą, jest aktywna; córka Jaira jest całkowicie bierna;
- choroba kobiety powoduje bezpłodność; córka Jaira, mając dwanaście lat, wchodzi w okres rozrodczy;
- kobieta wydała cały swój majątek na leczenie; dziewczynka zaś jest córką przełożonego synagogi, a więc człowieka zamożnego.

Można by wskazać na jeszcze inne związki. Warto zwrócić uwagę na temat wiary w połączonych narracjach. Działania kobiety (przyjście od tyłu w tłumie, odważenie się dotknięcia ubrania Jezusa) świadczą o jej wierze w to, że tylko Jezus może ją uzdrowić. Jej postawa wiary zostaje potwierdzona wypowiedzią Jezusa („Córko, wiara twoja ocaliła cię” w 5,34). Do wiary wezwany jest też Jair: „Nie bój się, tylko wierz” (5,36). Pomimo informacji o śmierci córki, trudzi Jezusa do swojego domu. Wbrew całej beznadziejności sytuacji, wierzy, że On może uczynić cud.

Wzajemne zależności opowiadań i ich bohaterów wzmacniają wydźwięk całej kompozycji. Dla odbiorcy tych perykop staje się jasne, że nawet najbardziej rozpaczliwa i bez wyjścia sytuacja może znaleźć rozwiązanie w mocy Jezusa. Jedynym warunkiem jest zaufanie i bezgraniczna wiara w Niego. Jezus zaś ukazany jest jako ten, który ma władzę nie tylko nad chorobami, ale i śmiercią.

Przeprowadzone badania nad kompozycjami warstwowymi mają pomóc w znalezieniu odpowiedzi na pytania: Co umożliwiają Markowi kompozycje warstwowe, a czego nie uzyskałby, jeśliby się nimi nie posługiwał? Jakie znaczenie mają dla teologii Marka?

2. Kryteria wyznaczania kompozycji warstwowych

Punkt wyjścia stanowi studium kryteriów wyznaczania takich kompozycji. Zastanawia różna liczba wyznaczanych przez biblistów kompozycji warstwowych w Ewangelii Marka (np. J.R. Edwards – 9, T. Shepherd – 6, G.A. Wright – 12). Czy jest zatem możliwe wskazanie obiektywnych kryteriów, które pozwalają

bezsprzecznie rozpoznać wszystkie perykopy połączone według schematu A – B – A'?

Bibliści zainteresowani fenomenem kompozycji warstwowych posługują się różnymi kryteriami do ich wyznaczenia. Istotą jest dobór takich kryteriów, które faktycznie warunkują zaklasyfikowanie perykop jako kompozycji warstwowych. Na podstawie przeprowadzonych badań za wystarczające uznaje się następujące kryteria:

- połączone dwa opowiadania według schematu A – B – A';
- możliwość kontynuacji opowiadania zewnętrznego (A) przy pominięciu opowiadania wewnętrznego (B);
- samodzielne funkcjonowanie opowiadania wewnętrznego (B);
- niedokończenie opowiadania A przed upłynięciem opowiadania B;
- odrębne postacie w obydwu narracjach (oprócz Jezusa; bądź bierna obecność osób w drugim opowiadaniu);
- upłynięcie czasu w opowiadaniu zewnętrznym (A); możliwa również symultaniczność narracji.

Przyjęte kryteria wskazują na występowanie ośmiu kompozycji warstwowych u drugiego ewangelisty. Jest to sześć fragmentów Ewangelii Marka, które powszechnie uznaje się za takie („klasyczne” kompozycje warstwowe):

- pierwszym przykładem takiej kompozycji jest relacja o wyjściu krewnych Jezusa w celu powstrzymania Go, która zostaje przerwana narracją o sporze Jezusa z uczonymi w Piśmie o Belzebuba; po jej zakończeniu mowa jest o krewnych, którzy przybyli do Jezusa (3,20-35);
- druga kompozycja to wspomniane przeze mnie wcześniej połączone narracje o córce Jaira i kobiecie cierpiącej na krwotok (5,21-43);
- w szóstym rozdziale mieści się trzecia kompozycja warstwowa: Jezus wysłał z misją Dwunastu; perykopa przerwana jest opowiadaniem o śmierci Jana Chrzciciela, a po niej mowa jest znowu o apostołach, którzy powrócili z misji (6,6b-31);
- czwarta kompozycja znajduje się w jedenastym rozdziale: następnego dnia po wjeździe do Jerozolimy Jezus przechodzi obok figowca, na którym nie znajduje owoców; potem mowa jest o wyrzuceniu handlujących ze świątyni; ponownie powraca narracja o figowcu, który usechł (11,12-25);
- piąta kompozycja warstwowa stanowi połączenie narracji o spisku na życie Jezusa – arcykapłani i uczeni w Piśmie szukali sposobu w jaki sposób Jezusa ująć i zabić; po tej wzmiance mowa jest o namaszczeniu

Jezusa w Betanii. I znowu następuje powrót do poprzedniej perykopy: Judasz udał się do arcykapłanów, aby wydać im Jezusa (14,1-11);

- ostatnia z klasycznych kompozycji warstwowych mieści się czternastym rozdziale: po pojmaniu Jezus został zaprowadzony do najwyższego kapłana; mowa jest o Piotrze, który wszedł na dziedziniec pałacu arcykapłana. Odbywa się proces Jezusa, po czym ponownie Marek relacjonuje wydarzenia z zewnątrz o Piotrze, który trzykrotnie zaparł się jakichkolwiek związków z Jezusem (14,53-72).

Cechy kompozycji warstwowych posiadają również dwa fragmenty Ewangelii Marka, które rzadziej są wskazywane przez biblistów:

- pierwsza z kompozycji niepewnych mieści się w ósmym rozdziale – opowiadanie o drugim rozmnożeniu chleba przerwane jest narracją o żądaniu znaku przez faryzeuszy, po której Jezus rozmawia z uczniami o cudownym nakarmieniu tłumu (8,1-21);
- druga kompozycja dyskusyjna rozpoczyna się zaznaczeniem obecności kobiet po śmierci Jezusa; potem Marek opowiada o pogrzebie Jezusa, po którym ponownie uwaga jest zwrócona na kobiety, udające się do grobu (15,40–16,8).

3. Brak kompozycji warstwowych w środkowej części Ewangelii (8,27–10,52)

Już samo rozmieszczenie kompozycji warstwowych jest zastanawiające. Cztery znajdują się w części Ewangelii poświęconej działalności Jezusa w Galilei i jej okolicach (1,14–8,26), natomiast cztery pozostałe przypadają na czas wydarzeń w Jerozolimie (11,1–16,20). Żadna nie występuje w części, która opowiada o drodze do Jerozolimy (8,27–10,52). Nie wyjaśnia ich nieobecności w tej sekcji samo wykazanie innych technik literackich, którymi posłużył się tutaj Marek (klamra, rozwój motywu oraz potrójne powtórzenie)³. Kompozycje warstwowe, które występują w sekcji o działalności w Galilei i okolicach (1,14–8,26), jak w soczewce skupiają główne tematy tej części:

- władza Jezusa nad duchami nieczystymi (3,20-35); (I)
- władza Jezusa nad chorobą i śmiercią (5,21-43); (II)

³ Por. G.A. Wright, *Markan Intercalations*, s. 138.

- męczeńska śmierć Jana Chrzciciela jako zapowiedź losu Jezusa i Jego uczniów (6,6b-31); (III)
- znaki Jezusa jako przejaw mocy Bożej (8,1-21). (IV)

Można stwierdzić, że tematyka tych czterech pierwszych kompozycji warstwowych zamyka się w obrębie tożsamości Jezusa. Inną treść niosą połączone narracje z sekcji o wydarzeniach w Jerozolimie (11,1–16,20):

- właściwy kult (11,12-25); (I)
- więź z Jezusem istotą bycia Jego uczniem (14,1-11); (II)
- żal i skrucha za wyparcie się relacji z Jezusem (14,53-72); (III)
- podążanie za Zmartwychwstałym jako nieustanna formacja Jego uczniów (15,40–16,8). (IV)

Główne tematy tych czterech kolejnych kompozycji warstwowych oscylują wokół istoty bycia uczniem Jezusa. Jakie jest natomiast powiązanie tematyki kompozycji warstwowych z treścią środkowej części Ewangelii, która opowiada o drodze do Jerozolimy (8,27–10,52)?

4. Cechy kompozycji warstwowych a droga do Jerozolimy

W tej części Ewangelii Marka znajduje się trzykrotna zapowiedź męki, śmierci i zmartwychwstania (8,31; 9,30-32; 10,32-34), trzykrotne niezrozumienie przez uczniów (8,32-33; 9,33-34; 10,35-37) oraz trzykrotne nauczanie Jezusa odnośnie do postawy Jego ucznia (8,34–9,1; 9,35–10,31; 10,38-45)⁴. Został zatem zaakcentowany w tej sekcji temat drogi oraz kwestia więzi Jezusa z uczniami⁵. Jezus przedstawia siebie uczniom jako wzór do naśladowania. Formacja uczniów w drodze jest konsekwencją wcześniejszej działalności Jezusa, która skoncentrowana była na mocnych dziełach, odkrywających Jego tożsamość. Formacja w drodze do Jerozolimy polega na recepcji osoby Jezusa przez podążanie za Nim oraz na wskazaniu właściwej postawy ucznia (naśladowanie i słuchanie Jezusa, bycie sługą, stanie się jak dziecko, odsunięcie do siebie zgorszenia, dystans do rzeczy materialnych). Dlaczego Marek w sekcji Ewangelii o drodze do Jerozolimy (8,27–10,52) nie posługuje się techniką łączenia perykop?

⁴ Por. R.H. Stein, *Mark*, Grand Rapids 2008, s. 386-387.

⁵ Por. A. Malina, *Ewangelia według św. Marka 1, 1 – 8, 26. Wstęp. Przekład z oryginału. Komentarz*, Częstochowa 2013, s. 46-47.

Po pierwsze, w drodze do Jerozolimy można dostrzec linearny rozwój fabuły (samo pokonywanie drogi: 8,27; 9,2.9.30.33; 10,1.17.32.46 z określonym celem dotarcia w 10,32). Wcześniej Marek zestawiał różne epizody, które zostały zdynamizowane przez utworzenie kompozycji warstwowych (główne tematy dotyczą tożsamości Jezusa). Podobnie, jeśli chodzi o wydarzenia w Jerozolimie, posłużenie się przez Marka tą techniką służy scaleniu oddzielnych wydarzeń i ukierunkowanie ich na główne tematy teologiczne (właściwy kult, zachowanie relacji z Jezusem oraz nieustanne podążanie za Nim jako warunek bycia Jego uczniem).

Po drugie, w przypadku drogi do Jerozolimy pierwszoplanową rolę odgrywają uczniowie. Nawet jeśli wprost nie została zaznaczona ich obecność w niektórych perykopach: uzdrowienie tzw. epileptyka (9,14-27), nauczanie o nierozzerwalności małżeństwa (10,1-9) oraz o bogatym młodzieńcu (10,17-23), to jednak do tych zdarzeń każdorazowo odnoszą się uczniowie (pytali Go w domu na osobności dlaczego nie mogli wyrzucić złego ducha w 9,28-29; pytali o nierozzerwalność małżeństwa 10,10-12; byli przerażeni słowami Jezusa o tych, którzy mają dostatki w 10,23-27). Uczniowie stanowią podmiot domyślny wyróżnionych narracji. Jedno z kryteriów budowania kompozycji warstwowych natomiast dotyczy odrębności osób (niewystępowanie oprócz Jezusa tych samych osób w obydwu połączonych perykopach). W sekcji o drodze do Jerozolimy w żaden sposób nie można spełnić tego kryterium w zestawionych obok siebie narracjach, ponieważ uczniowie są stale obecni i są głównymi protagonistami perykop. Stąd Marek nie mógł utworzyć tu kompozycji warstwowych.

5. Kompozycje warstwowe na tle całej Ewangelii Marka

Podsumowując, zastosowanie przez ewangelistę kompozycji warstwowych ma na celu zaakcentowanie spośród różnych zdarzeń najważniejszych tematów: objawienie tożsamości Jezusa jako Syna Bożego oraz wejście w relację z Nim, które stanowi o byciu Jego uczniem. Odkrycie techniki łączenia perykop przez Marka jest ważne dla tłumaczy i komentatorów Pisma Świętego. Znajomość bowiem cech kompozycji warstwowych (elementy odpowiedzialne za łączenie bądź autonomiczność perykop; zestawienie np. na zasadzie kontrastu bohaterów i ich czynności; zabieg ironii itd.) ułatwia delimitację oraz odkrycie wzajemnych powiązań. Odkryte cechy połączonych narracji mogą stać się argumentem wewnętrznym, potwierdzającym oryginalną wersję tekstu, co stanowi wkład do

krytyki tekstu. Ponadto zabiegi podjęte przez ewangelistę w celu utworzenia kompozycji warstwowej są szczególnie widoczne w porównaniu synoptycznym. Specyfika Marka w tym przypadku nie może być inaczej uzasadniona niż wymogami zastosowanej techniki literackiej (np. podobieństwa i kontrasty bohaterów oraz czynności). Rozpoznanie cech charakterystycznych kompozycji pozwala lepiej zrozumieć fabułę narracji. Wszystko to prowadzi do pogłębionej interpretacji, która nie byłaby możliwa bez wskazania na ścisłe związki zestawionych perykop według zamysłu ewangelisty Marka.

Ks. dr Marcin Moj, SBP 289